

Таким чином, підсумовуючи результати дослідження з цього приводу громадської думки, можна зробити висновок, що навіть в умовах неефективності системи стягнення штрафних сум вирішення цієї проблеми полягає не в тому, щоб збільшувати розміри штрафів, а в пошуку ефективних форм його стягнення чи відшкодування. Як уявляється, завдання вчених-адміністративістів у зв'язку з цим полягає в тому, щоб запропонувати для впровадження в законодавство такий правовий механізм, який стимулював би порушника до безумовного виконання стягнення, зробив би для нього невігідним його невиконання. Одночасно законодавство має відповідати демократичному рівню розвитку суспільства, створити такі умови, які спонукали б порушника самостійно виконати стягнення без додаткового примусу. І звичайно ж, розмір штрафу відіграє в цій ситуації найважливішу роль.

Список літератури: 1. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. Додаток до № 52. Ст. 1122. 2. Адміністративна відповідальність в Україні: Навчальний посібник / За заг. ред. А.Т. Комзюка. Х., 2001. 3. Додин Е.В. Административная ответственность в свете Конституции Украины // Юридический вестник. 1997. № 3. 4. Коломоєць Т.О. Штрафи за законодавством про адміністративні правопорушення України. Запоріжжя, 2000.

Надійшла до редколегії 04.09.2001

*А.А. Бесєдін, перший заст. нач
Головного управління кримінального
розшуку МВС України*

Вплив сім'ї на поведінку й особистість підлітків – правопорушників

Останнє десятиліття характеризується підвищенням напруженості криміногенної обстановки, зростанням злочинності. Виняток не складає і злочинність серед неповнолітніх. Кримінальна активність неповнолітніх є значно вищою загальних показників дорослого населення. Якщо на десять тисяч підлітків віком від 14 до 17 років протягом року припадає близько 120 злочинів, то на таку ж кількість дорослих – 90 злочинів. Але найбільш небезпечною тенденцією є збільшення за останні роки так званих резонансних злочинів, що відрізняються особливим цинізмом і жорстокістю [1]. Основними причинами цього є соціальна незрілість і фізіологічні особливості підлітків, прагнення пережити нові відчуття, підвищене бажання незалежності. Подібний сплав біологічних і соціальних чинників, мотивацій ускладнює соціальну адаптацію дітей і підлітків у суспільстві.

Дослідження причин правопорушень і злочинів, вчинених неповнолітніми, свідчать, що в 90-97% випадків механізм протиправної поведінки був запущений недоліками сімейного виховання [2, 3, 4, 5-8]. Нерідко неповнолітні вдаються до протиправної поведінки під безпосереднім впливом або за участю батьків [9]. Але відсутність батьківської сім'ї або сімейне неблагополуччя майже завжди створює реальні складності у формуванні дітей і підлітків, перебороти котрі цілком суспільству до сьогодення дня не вдається.

Соціальні трансформації останнього десятиліття призвели до збідніння переважної частини сімей, збільшення робочої і побутової зайнятості дорос-

лих членів сім'ї, зростання безробіття. Наслідком усього цього є падіння рівня життя сімей, тривожна атмосфера в домі, зростання конфліктності у взаємовідносинах, жорстокість стосовно дітей [1].

У нових суспільних відносинах склад правопорушників змінився. Тепер їх доповнили діти з нормальних сімей, але зі складним економічним станом. Так, частка правопорушень під впливом незадовільних умов в Україні підвищилася з 2-3% у 80-і роки до 18% у 1996 р. Крім того, значна кількість соціально дезадаптованих підлітків виховується в сім'ях із несприятливим емоціональним кліматом, збільшеною конфліктністю внутрішньосімейних стосунків. Сім'я перестає ефективно виконувати свої функції в суспільстві як соціальний інститут. Все це обумовлює необхідність вивчення особливостей дисфункції сім'ї в Україні на сучасному етапі і їхній вплив на девіантну поведінку неповнолітніх [1].

Щоб більш глибоко вивчити особистість неповнолітнього правопорушника і причини його делінквентної поведінки, чинники, які обумовлюють виникнення девіацій, а також вплив сімейних дисфункцій на відхилення в поведінці неповнолітніх, у даній роботі ми застосували інтерактивне глибинне напівформалізоване інтерв'ю підлітків-правопорушників із фокусуванням на різноманітних етапах життєвого шляху: дитинстві, стосунках у сім'ї, у школі, із друзями до засудження за вчинення злочину, – та анкетне опитування школярів харківських шкіл і вихованців виховно-трудових колоній (ВТК).

Було проінтерв'ювано 48 неповнолітніх, які стоять на профілактичному обліку Орджонікідзевського і Дзержинського РВВС м.Харкова, а також підлітки, які утримуються в прийомнику – розподільнику. Вік підлітків, які брали участь у дослідженні, варіювався від 11 до 17 років. Серед респондентів було 33 юнаки і 15 дівчат.

Анкетне опитування проводилося в 2000 році співробітниками лабораторії «Соціальна і психологічна робота в ОВС» Національного університету внутрішніх справ за участю автора серед учнів 9-11 класів шкіл міста Харкова і спецконтингенту Мелітопольської і Курязької ВТК. У цілому було опитано 372 школяра і 270 неповнолітніх правопорушників.

Вивчення і виявлення особливостей особистісних проявів підлітка-правопорушника проводилося за допомогою порівняльного аналізу даних анкетного опитування груп неповнолітніх правопорушників із групою підлітків, які дотримуються норм поведінки нашого суспільства.

Аналіз глибинного інтерв'ю неповнолітніх правопорушників дозволив виявити закономірності в долях підлітків, їх найбільш поширені характеристики, типові причинно-наслідкові ланцюжки подій, а також виділити типові долі неповнолітніх правопорушників.

Аналіз даних анкетування й інтерв'ю підтвердив, що сім'я відіграє вирішальну роль у процесі соціалізації особистості. Як показали результати опитування, серед учнів шкіл набагато більше тих, хто живе в повних сім'ях (78% у порівнянні з 46% у спецконтингенту), при цьому серед неповнолітніх у колоніях більше тих, хто жив із нерідним батьком (26% , у школярів – 8%).

Також варто відзначити, що серед правопорушників значно більше тих, хто не має батьків (6% у порівнянні з 1% у школярів).

Відрізняється і рівень матеріального забезпечення респондентів. Серед спецконтингенту набагато більше тих, чий сім'ї ледь зводили кінці з кінцями (13% у порівнянні з 2% серед учнівських шкіл) або витрачали всі гроші тільки на саме необхідне (33% у порівнянні з 16%). Варто відзначити і різницю с рівні освіти батьків обох груп опитаних. У неповнолітніх правопорушників тільки 20% батьків мали вищу освіту, тоді як у школярів таких було в три рази більше (60%).

Можна стверджувати, що сім'я як важлива група підлітка визначає задоволеність підлітка собою і своїм оточенням. У ході дослідження було виявлено, що 37,5% опитаних правопорушників знаходяться в стані значної емоційної напруги, відчувають тривогу, джерелом якої чималою мірою є сім'я і взаємовідносини в ній.

Напружена, позбавлена довіри і теплоти обстановка в сім'ї найчастіше породжує підвищену тривожність респондентів, що виражається в страхах, побоюваннях, найчастіше необґрунтованих. Як показують дані дослідження, такі форми виявлення тривожності (поряд із підвищеною агресією, дромоманією і ін.) значно частіше спостерігаються в підлітків, які знаходяться у ВТК (табл. 1).

Таблиця 1

Страхи респондентів

№ з/п	Види страхів	Школярі (у %)	Вихованці колонії (у %)
1.	Страх темряви	20	29
2.	Страх самотності	13	33
3.	Страх незнайомих людей	21	31
4.	Страх уявлених чудовиськ	9	27
6.	Страх води	10	16
7.	Страх висоти	33	36
8.	Страх замкнених просторів	19	35
9.	Страх відкритих просторів	4	10

Якість емоційної атмосфери в сім'ї впливає на виникнення таких девіантних форм поведінки підлітків, як суїцид і втеча з дому. Серед правопорушників, чий сім'я є більш конфліктними і де дитина не може знайти спільної мови зі своїми батьками, бажаючих утекти з дому і покінчити життя самогубством майже в два рази більше, ніж серед школярів. У вихованців ВТК ці дані складають 63% і 42%, а у школярів відповідно 38% і 22%.

Дослідження показало, що серед причин, які спонукають дітей покинути рідний дім, можна виділити чотири групи:

1. Відхилення в розвитку психіки, насамперед дромоманія – розлад поведінки, що характеризується незборимою тягою до зміни місць перебування. Діти, які цим страждають, потребують спеціальних заходів медико-педагогічного впливу. Гранична форма між відхиленнями у функціонуванні психіки і психічною нормою – акцентуації характеру дітей, які не є захворюю-

ванням, і в корекції поведінки таких учнів основними є не медичні, а соціально-педагогічні заходи впливу.

2. Наступна, умовно виділена група причин втечі із дому – пошуки пригод. Ці причини є характерними для молодших підлітків із романтичним уявленням про світ, із палкою уявою, які захоплюються всім незвичним, таємничим. Зазвичай це діти з гарних сімей, в яких дитину оточують любов'ю і турботою, прищеплюють їй правильні соціальні усмановки. Йдучи з дому, такі підлітки залишають записки, пояснюють причину свого вчинку і просять, щоб батьки не хвилювалися за них. У розлуці із сім'єю вони нудьгують за рідними, але вважають своїм обов'язком підкоряти особисті почуття більш високій, на їхню думку, меті. «Подорожі» таких дітей, як правило, продовжуються не більше декількох днів, тому що стурбовані батьки швидко вживають заходів, щоб знайти втікачів. Хоча втечі з дому і є небезпечною формою прояву поведінки, яка відхиляється від норми, романтично настроєні підлітки не є важковиховуваними. Їх недоцільно карати за такий проступок, оскільки він усе ж був викликаний найкращими намірами. Варто серйозно поговорити з такою дитиною, пояснити їй відмінність героїзму від помилкової романтики, показати негативні боки її поведінки: страх і хвилювання батьків, необхідність залучення до полуків працівників міліції, відставання від навчальної програми (якщо інцидент відбувся в навчальний час), небезпека для здоров'я і життя подібного роду самотійних поїздок.

3. Третьою групою причин, що спонукають учнів до делінквентних форм поведінки, є неблагополуччя і конфлікти в сім'ї. Умови виховання дитини в сім'ї, де батьки – алкоголіки або одинока мати веде аморальний спосіб життя, настільки несприятливі, що в таких випадках доцільною буде крайня міра – позбавлення батьківських прав і ізоляція дитини від негативного впливу сім'ї.

Такі сім'ї, проте, є винятком; набагато більш поширеними є сім'ї конфліктні. Якщо батьки постійно зайняті «з'ясуванням стосунків» один з одним, якщо в домі часто відбуваються сварка, скандали, діти гостро переживають цю напружену атмосферу емоційного неблагополуччя. У таких сім'ях батьки мало приділяють уваги дітям, не цікавляться їхніми успіхами і невдачами, не виявляють до них теплоту і нестощі. Навпаки, будучи постійно стурбованими своїми взаємовідносинами, образами один на одного, такі батьки звичайно дратівливі, нетерплячі в спілкуванні з дітьми, часто несправедливі до них. Як свідчать дослідження, втечі дітей із дому в 60 % випадків виникають як протест проти несправедливого ставлення до них із боку дорослих. Вплив цього чинника можна відзначити й у тому випадку, коли батьки деспотично ставляться до дітей. Маються на увазі ті сім'ї, де мати і батько притримуються думки про необхідність суворої регламентації поведінки дитини. Тут за найменшу провинність дитину жорстоко карають, привчаючи до підкорення. У таких сім'ях діти дійсно бувають слухняними, але виростають пасивними, слабохарактерними, що легко піддаються впливу людей із сильною волею. Буває, що рано або пізно діти не витримують атмосфери насильства, не хочуть більше миритися з тим, що батьки не рахуються з їхньою думкою, а тільки наказують. Образи, що довго накопичувалися, руйнують звично

сформовані форми поведінки, і підліток, якого раніш карали за десять хвилин запізнення з прогулянки, раптом зовсім іде з дому, не попереджаючи батьків. Такий вчинок підлітка повинний змусити батьків задуматися про те, чи правильно вони розуміють цілі і завдання виховання, чи враховують вікові особливості, застосовуючи свої виховні методи. Якщо батьки зуміють зрозуміти і виправити свої помилки, їхні стосунки із сином або дочкою палгодяться. Якщо ж вони будуть продовжувати стару лінію поведінки, то розрив з дітьми, які дорослішають, неминучий.

Як показав аналіз результатів інтерв'ю, саме в компанії підлітки – правопорушники прилучаються до сигарок, алкоголю і наркотиків. У 33 із 48 випадків саме друзі запропонували перший раз закурити і випити. Серед тих, хто нюхав клей, усі перший раз понюхали його в компанії.

Половина респондентів курити почали у віці 6-9 років, друга половина – у період із 11 до 14 років. Проба алкоголю відбувається трохи пізніше. Основний вік – 10 (коли пробують пиво) і 12 – 14 років (коли пробують вино і горілку). З усіх опитаних тільки троє ще не пробували спиртні напої, що може бути пов'язане з їхнім віком, – 11-12 років.

Частота вживання алкоголю є достатньо різноманітною, чверть респондентів пили декілька разів на тиждень, чверть – тільки на свята, 12 чоловік вживали алкоголь 2-3 рази на місяць.

Особливу тривогу на сьогоднішній день викликає токсикоманія і наркоманія неповнолітніх. Причому токсикоманія більш властива підліткам молодшого віку (8 – 10 років), проба і вживання наркотичних речовин відбувається трохи пізніше – у 12-14 років. Звичайно хлопці нюхають клей, рідше дихають бензином або розчинником. Сім респондентів признавалися, що неодноразово дихали клеєм «Момент», 4 – дихали «Талалолом».

З 48 опитаних 30 чоловік неодноразово чинили крадіжки, займалися бродяжництвом і жебруванням. Серед них були і ті, хто одночасно хуліганив. 15 чоловік брали участь у пограбуваннях, дев'ять дівчат займалися проституцією. Як правило, крадіжки чинили, тому що «потрібні були гроші на розваги, пиво, сигарети і більярд», «потрібні були гроші, щоб віддати борг», «треба було щось їсти і хоч якось одягатися». Хуліганили в основному під впливом групи: «усі билися, і я теж». Таким чином, можна сказати, що мотиви вчинення злочинів респондентів носили корисливий або ситуативний характер. Аналізуючи процес підготовки і вчинення злочинів, з'ясувалося, що в 27 випадках злочини відбувалися в групі, у 12 – удвох із другом. Серед підлітків були і ті, хто час від часу крав поодино.

Окремим немаловажним чинником, що визначає делінквентну поведінку підлітків, є адиктивна поведінка батьків. Алкоголізм, наркоманія, токсикоманія мають руйнівний вплив на побудову внутрішньосімейних стосунків, підривають сімейний бюджет, а головне – знищують довіру і турботу між членами сім'ї, що саме по собі є досить негативною дисфункцією сім'ї.

Серед опитаних колоністів 19 % указує, що їхні батьки страждають від алкоголізму; 1% – що від алкоголізму страждають матері; а ще 8 % – мають родичів – алкоголіків.

Колоністи, чії батьки страждають від алкоголізму, самі частіше, ніж школярі віддають перевагу алкогольним напоям (пиво, горілка, самогон) перед безалкогольними (табл. 2).

Таблиця 2

Переваги підлітків стосовно алкогольних і безалкогольних напоїв

№	Напої, яким надається перевага	Школярі (у %)	Вихованці колонії (у %)
1.	Пиво	50	62
2.	Горілка	11	20
3.	Самогон	3	12
4.	Коньяк	11	12
5.	Вино, шампанське	56	46
6.	Газовані напої	67	60
7.	Чай, кава	65	60
8.	Інше	11	16

Проте за статистикою близько 90% як нормальних, так і девіантних підлітків уживають спиртне, що безсумнівно свідчить про алкогольну культуру нашого суспільства. Фактично вживання алкоголю, особливо не міцних спиртних напоїв, стало в нашому суспільстві нормою. Так, вживали спиртні напої 1-3 дня тому з дня опитування 37% школярів, при цьому 16% були п'яними, 1-3 тижні тому пили 30%, а п'яними були 19%. Що ж стосується колоністів, то незважаючи на їхнє месезнаходження 21% пили спиртне 1-3 дня тому, 33% – 1-3 тижні тому.

При розгляді впливу алкоголізму в сім'ї на формування стану напруги в підлітків було виявлено, що серед тих, хто визнавали алкоголізм інших родичів (крім батьків), менша кількість осіб відчуває емоційну напругу, ніж серед підлітків, які взагалі не визнають факту алкоголізації членів сім'ї. Так, 36,6% опитаних підлітків – правопорушників вибрали відповідь «ніхто в сім'ї не страждав алкоголізмом», проте в дійсності в них фіксується емоційна напруга. Ми пояснюємо цей факт тим, що респонденти можуть не розуміти норми вживання алкоголю, або не відповідають щиро.

Менше обтяжлива, але все ж негативною є статистика з приводу наркоманії. Мати – наркоманка в 0,2 % опитаних школярів; батько – наркоман у 4 %. Інші родичі – 1, 4 %. У вихованців ВТК дослідження виявило значно гірший стан справ. Так, 16 % указує, що в їхній сім'ї алкоголізмом страждає мати; 29 % – батько; 11 % – інші родичі. У 3 % опитаних матір була наркоманкою, у 3 % – був наркоманом батько.

Окремо слід зазначити, що в оточенні школярів досить велика кількість осіб, які вживають наркотики (це вказують 24 %), а також респонденти часто зіштовхувалися з тим, що їм пропонувалися наркотики (28 %). У той же час, далеко не кожний респондент, кому це було запропоновано, пробував наркотики, пропозицією скористалися тільки 12%.

Набагато більш негативним у цьому смислі було оточення в підлітків – девіантів. Так, 51 % зазначили, що серед їхніх знайомих були особи, які вживають наркотики. У зв'язку з цим значно більшої кількості респондентів дру-

гої групи пропонували спробувати наркотики (56 %), а 34 % пробували наркотики самі.

Особливою дисфункцією сім'ї є відверто ненормативна поведінка батьків. Так, мають деяке поширення випадки, коли батьки примушували своїх дітей до девіантних форм поведінки. Проте серед опитаних школярів незначний відсоток тих респондентів, яких батьки примушували або навчали девіантним формам поведінки. У той же час такі випадки все ж мали місце. Так, 1,3 % зазначили те, що батьки змушували їх красти, 0,5 % – що батьки змушували їх жебракувати, а 0,3 % – займатися проституцією. Серед підлітків правопорушників 4,4 % зазначили, що їх змушували красти; 3 % – що їх змушували жебракувати, а 2 % – що їх змушували займатися проституцією. Таким чином, хоча подібні випадки мають місце, великої поширеності вони не одержали.

Одним із головних елементів структури особистості, що визначає поведінку людей, є ціннісні орієнтації. Ціннісні орієнтації особистості – це соціальні цінності, які розділяються особистістю і виступають як цілі життя й основні способи досягнення цих цілей і в силу цього набувають функцію найважливіших регуляторів соціальної поведінки індивідів. Тому аналіз особистості неповнолітніх девіантів неможливий без урахування відмінностей структури їхніх цінностей від структури цінностей правослухняних підлітків.

Відповіді на питання «Що більше всього цінюєте в житті» як у школярів, так і вихованців ВТК були схожі. І учні шкіл, і неповнолітні правопорушники більше всього в житті цінують здоров'я, любов і дружбу. Однаковою мірою для всіх значимими є гроші. А от цінність сім'ї підлітки, позбавлені волі, усвідомлюють більше, ніж школярі, проте освіта і кар'єра для них значать менше (табл. 3). Подібне розходження в ціннісних орієнтаціях обумовлено відмінністю в способі життя і сімейного виховання респондентів, оскільки діти, що знаходяться в даний час у колонії, не одержували достатньої уваги з боку своїх батьків. Як показує тестування, неповнолітні правопорушники, емоційно високо цінуючи власну сім'ю, меншою мірою відчують напругу і мають більш гармонічне ставлення до себе.

Таблиця 3

Життєві цінності респондентів

№ з/п	Життєві цінності	Школярі (у %)	Вихованці ВТК (у %)
1.	Здоров'я	█	█
2.	Дружба	█	█
3.	Любов	█	█
4.	Освіта	46	35
5.	Гроші	39	39
6.	Влада	10	8
7.	Краса	23	30
8.	Сім'я	█	█
9.	Кар'єра	35	18
10.	Розваги	22	15
11.	Захоплення, інтерес	16	23

Серед якостей, які цінують респонденти, на першому місці стоять доброта, потім сміливість, товарицькість і чесність. Причому сміливість для правопорушників є важливішою, ніж чесність і товарицькість, а для школярів важливішою є товарицькість. Для правопорушників немаловажне значення в житті мають такі якості, як тверда воля (39%), поступливість (27%). Учні шкіл більше віддають перевагу незалежності (41%) і відповідальності (40%). Самоконтроль важливий однаковою мірою для двох груп (25%), практично однаково оцінюють такі якості, як хитрість, сила і жорстокість (табл. 4)

Таблиця 4

Ставлення до різноманітних особистісних якостей респондентів

№	Особистісні якості	Школярі (у %)	Вихованці ВТК (у %)
1.	Сила, жорстокість	15	18
2.	Хитрість	13	20
3.	Доброта	69	69
4.	Поступливість	10	27
5.	Товарицькість	69	69
6.	Сміливість	54	69
7.	Незалежність	41	27
8.	Чуйність	20	12
9.	Освіченість	38	26
10.	Чесність	59	69
11.	Відповідальність	39	26
12.	Самоконтроль	25	25
13.	Тверда воля	29	69

Таким чином, школярі орієнтуються на цінності, які одержують поширення в зв'язку з розвитком ринкових відносин, у правопорушників же структура цінностей визначається особливостями середовища життя і вуличної субкультури.

Проведене нами дослідження ще раз підтвердило, що неблагополучні взаємовідносини в сім'ї, негативна емоційна атмосфера, відсутність контролю з боку батьків сприяє тому, що неповнолітній потрапляє в компанію з кримінальною спрямованістю, де він прилучається до сигарет, алкоголю і наркотиків. У той же час у таких групах відсутні будь-які інтереси і заняття, що сприяють позитивному розвитку особистості. Все проведення часу полягає у відвідуванні розважальних закладів або у вчиненні правопорушень. При цьому підлітки погано усвідомлюють наслідки такої поведінки і починають замислюватися про це вже після суду. Це говорить про необхідність підвищення рівня правової культури серед підлітків із неблагополучних сімей, а також про проведення профілактики з їхніми батьками.

Було також виявлено, що мотиви вчинення злочинів носять корисливий або ситуативний характер. Корисливі мотиви формуються в зв'язку з низьким рівнем матеріального забезпечення і бажанням задовольнити свої вітальні потреби або в зв'язку з прагненням якнайбільше збагатитися. Ситуативні мотиви формуються в процесі групової взаємодії і пов'язані з великою

конформністю підлітків, бажанням бути як усі. Такі мотиви частіше є характерними при вчиненні хуліганства.

Інтерв'ю показало, що, як правило, у неповнолітніх правопорушників відсутня необхідність у задоволенні вищих потреб (саморозвитку, самоактуалізації) і всі діяльності зводяться до задоволення нижчих потреб (поїсти, одягтися).

Поряд із цим у даній категорії підлітків вираженою є потреба в спілкуванні з однолітками і бажання бути потрібним людям. Проте негативні стратегії взаємодії і розв'язання проблем у взаємовідносинах, котрі діти засвоюють у сім'ї, переносяться в сферу спілкування з однолітками й інші сфери, що часто призводить до соціальної дезадаптації.

В умовах негативної сімейної атмосфери в підлітків – девіантів виникають специфічні захисти, які знижують емоційну напругу, котра фіксується у великій частині ресондентів цієї групи: наркотики, алкоголь, нюхання клею і т.п. Як правило, вони призводять до збільшення девіації і часто сприяють вчиненню злочинів, виникненню неврозів, деградації особистості, суїциду.

Список літератури: 1. Батьки і діти: соціальне самопочуття дітей в українських сім'ях // Г.В.Святенко, Л.С.Волинець, Є.М. Луценко та ін. Український інститут соціальних досліджень. К., 2000. 2. Антонян Ю.М. Социальная среда и формирование личности преступника. М., 1975. 3. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. М., 1968. 4. Зайцева З.Г. Неблагополучна сім'я та її вплив на формування особистості дитини / Соціальна підтримка молоді сім'ї. Збірник інформ/ та метод. матеріалів для прац. соціальних служб та молоді. Вип.1. К., Академпрес, 1994. 5. Кошелева А.Д. Значення сім'я в емоційно-нравственому розвитку ребенка //Сім'я и личность. М., 1981. 6. Левкович В.П. Взаимоотношения в семье как фактор формирования личности ребенка. //Сім'я и личность. М., 1981. 7. Миньковский Г.М. Неблагополучная семья и противоправное поведение подростков // Социологические исследования. 1982. № 2. 8. Проблемні сім'ї: діти і батьки / Ю.М.Якубова, О.Г. Антонова-Турченко, Г.В. Святенко та ін. К., 1998. 9. Ермаков В.Д. Наиболее общие личностные характеристики несовершеннолетних правонарушителей // Трудные судьбы подростков – кто виноват? М., 1991.

Надійшла до редколегії 31.08.2001

*О.С. Проневич, канд. іст. наук,
вчений секретар Нац. ун-ту внутр. справ*

БОРЬБА З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ У ФРН ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ДОКТРИНИ АКТИВНОЇ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Борьба з організованою злочинністю є одним з найважливіших пріоритетів у діяльності правоохоронних відомств Німеччини. Така позиція цілком законна, оскільки цей вид злочинності останнім часом набув у країні надзвичайного розмаху. Федеративна Республіка Німеччина опинилася у епіцентрі активності міжнародних організованих злочинних угруповань.

Згідно з кримінальним законодавством Німеччини, організованою злочинністю визнається планомірне здійснення злочинів, які окремо чи у сукупності становлять суттєву загрозу і направлені на досягнення прибутку або